

BAKA L. PATRIK

Párhuzamos univerzumok I. – Baxter és Mann steampunk világai

Stephen Baxter: *Antijég* vs. George Mann: *Mechanikus London*

1 Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS, *The Steampunk Bible. An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011, 64. – A szerző fordítása (B.L.P.).

2 George MANN, *Mechanikus London*, ford. HUDÁCSKÓ Brigitta, Főnix Könyvműhely, [h. n.], 2012.

3 Stephen BAXTER, *Antijég*, ford. HÍDY Máttyás, Metropolis Media, Budapest, 2014.

„Vonatumk úgy csillogott emelt sínpályáján, mintha egy fából és sárgarézből készült, repülő hal lenne. Ahogy felnéztem rá, képzeletemet elragadta a kalandok, izgalom és – talán – a románc ígérete. / ... De a vonat késéssel indult.”
(Ned Vicars; Stephen Baxter: *Antijég*)

„Newbury és Bainbridge végignézték, ahogy a vasút elzörgött az éjszakába, miközben a bérkocsik és a hagyományosabb lovasfogatok kitértek az útjából. Newbury elmosolyodott. Eljött az idő, hogy a múlt utat engedjen a jövőnek.”
(George Mann: *Mechanikus London*)

Előhang

„A stílus elemei közül sokat mindig is szerettem – a divatját, a szerkesztőit, az irodalmi érdemeket biztosító, burjánzó prózát, s még az akciójeleneteket is. A fikció és a szubkultúra történelmi, tudományos elkötelezettsége és a technológiák iránti tisztelete mindig is lázba hozott”¹ – nyilatkozta a steampunkról az irányzat neves szerkesztője, Liz Gorinsky. Elsősorban nem azért hivatkozunk rá, mert Catherynne M. Valente és Jeff VanderMeer mellett George Mann itt tárgyalt regényének, a *Mechanikus Londonnak*² (The Affinity Bridge) is ő volt a szerkesztője, hanem mert az általa felsorolt ismertetőjegyek, a rajongás indokaiként rendre felbukkannak a steampunkot kedvelők beszámolóiban; valahol a stílus alapjait is ezek jelentik.

Miután a *The Steampunk Bible* megjelent, úgy tűnhetett, hogy az angolszász steampunk-kánon is megteremtődött. A kétségkívül sokoldalú monográfia a szűkre szabott teljességre törekvés elvét látszott követni, az olyan zavaró hiányosságok viszont, mint amilyen a Stephen Baxter *Antijégére*³ (Anti-Ice) való nem kitérés, megingatják annak maradéktalan sikerét.

Jelen dolgozat alapvető célja Baxter és Mann gőzvándál opusainak komparatív, szövegcentrikus elemzése az irányzat erővonalainak mentén. Hangsúlyt fektetünk a két mű elméleti jelleg-meghatározására, a steampunk-hagyomány követése mellett elsősorban az attól való eltérési kísérleteikre, a spekulatív fikció egyéb irányzatainak

beszivárgására, a világepítésre s ezen belül is az alternatív történelmek és innovációk mibenlétére, a gőz- és technológiaalapú poétikára, illetve az ideológiák és a nőiség megjelenésére e módosított korrajzokban.

Steampunk-jelleg és műfajközi háló

A spekulatív fikción belüli zsánerközi kapcsolatok meghatározásánál elsősorban a világ-, karakter- és cselekményépítés egymással rokon mintázatai szolgáltatnak támpontokat. A cyberpunk és az allohistorizmus kontaminációjából született steampunk szubzsáner ismertetőjegyei közt rendre, s az esetek többségében elhanyagolható eltéréssel bukkanak fel azok a vonatkozások – mindhárom fentebb említett konstrukció terén –, amelyek a „zsánergenealógiai” kapcsolatot minduntalan újraerősítik. Azzal, hogy a steampunk történet egy módosított múltba kerül, bár más köntösben teszi, mégis a jelenünk problémáit vonultatja fel; mondhatnánk, a puritán konvextus vintázsza módosul, a probléma pedig kimondott és hangsúlyos lesz. A cyber- és steampunk peremkarakterei kisebb-nagyobb módosulásokkal vannak jelen mind Baxternél, mind pedig Mann-nál. Az *Antijég* főhőseinek társadalmi háttere jórészt konszolidált, s mivel mind felsőbb körökben mozgó közép- és felsőosztálybeliek (a Vicars-fivérek, Traveller, Holden, Bourne), nem igazán találkoznak az alsóbb rétegek mindennapi gondjaival. Utóbbiak legfeljebb politikai kérdésként rémlelenek fel a kötet egynéhány szakaszán; Baxter műve inkább a(z alternatív) történelmi, politikai mozgásokra koncentrálnak, nem annyira a társadalmiakra. Mindez Mann hőseinek hátterére is érvényes, noha a London mélységeiben való kalandozásukkor Newbury, Hobbes és Bainbridge szembesülnek a munkásosztály és a nyomornegyedek viszontagságaival; a nyelvezet ezeken a szakaszokon mindig elkomorul, a hasonlatok a homály tartományaiból merítenek, az általánosan jellemző ragyogó, tisztos, viktoriánus kori tónussal szemben.

Kint sűrű, émelyítő köd gomolygott, sárga, fojtogató felhő, ami megült a város felett, egy lepel, ami eltakarta a tömegeket, és menedéket nyújtott a sötétség teremtményei számára. [...] Gázlámpák villogtak a nyirkos levegőben, egy sor testetlen glória szegélyezte az utcákat. (ML: 23.)⁴

Newburyre és társaira csak részben áll az a kitétel, hogy egy elnyomó, emberfeletti hatalom ellen lázadnának, hiszen mindannyian Viktória királynő nyomozó-ügynökei, akik fedőtevékenységet folytatva szolgálják ki a monarchát, igaz, a Chapman és Villiers Légiközlekedési Társaság gyanúba keveredése után egy fenyegető, kvázi mesterséges intelligencián alapuló technológiai monopóliummal bíró iparvállalattal kerülnek szembe. Baxter művében Holdent és Bourne-t leszámítva, akik elkötelezett nacionalisták, Traveller s mindkét Vicars háborúellenesek, és a saját országukkal is hajlandóak szembefordulni,

4 A tanulmányban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike Stephen Baxter *Antijég*, illetve George Mann *Mechanikus London* című kötetéből származik; az egyes opusokat a címük kezdőbetűivel jelöljük (*Antijég* – AJ; *Mechanikus London* – ML), az oldalszámok pedig végig a 2-es és a 3-as lábjegyzetben szereplő kiadásokra vonatkoznak (B.L.P.).

5 A karaktertípus, az általa életre hívott steampunk-tudományosság és a regényekben sokszor szereplő neves viktoriánus kori tudósok kapcsán részletesebben lásd: William H.

STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 5–13; 40; 67–108.

6 Néhány markáns leágazás bemutatását lásd: VANDERMEER – CHAMBERS, *I. m.*, 54–55. és a <http://www.watt-pad.com/story/616257/parts>, illetve a http://www.sfcyclopedia.com/oldalak/vonatkozó_szócikkeiben.

7 Ez az eszköz voltaképpen tökéletes mása a Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiájában megjelenő Nicola Tesla sétabotjának; Westerfeld műve nem mellékesen korunk egyik legsikeresebb ifjúsági steampunk-biopunk sorozatának számít. – Lásd: Scott WESTERFELD, *Leviatán*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009.; Uő., *Behemót*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010.; Uő., *Góliát*, ford. KLEINHEINZ Csilla, Ciceró, 2014. Az elektromos pálcá a harmadik részben, a *Góliát*-ban jelenik meg, először a 100. oldalon.

amikor az offenzív módon él vissza antijég-monopóliumával. Annak ellenére, hogy egy-két szélsőséges helyzetben utóbbiak is használnak idegnyugtatót, a felsorolt hősök közül kizárólag Sir Maurice Newbury mondható függőnek, vissza-visszatérő, laudandum iránti vágya révén. Ez a vonatkozás is azt mutatja, hogy Mann tudatosan építette be regényébe a steampunk számos kliséjét, ezek tárházát azonban nem igazán bővítette. Bizonyos mértékben mindkét műben jelen van az „őrült tudós” toposza, mely ugyancsak tipikus gőzvandál adalék, igaz, amíg Mann kicsit sem árnyalt módon használja ezt, mind Pierre Villiers, mind az orvos Mester esetében, addig Baxter Sir Josiah Travellere az a fajta feltaláló mérnök, aki a felette állókkal ellentétben nagyon is tart saját találmányaitól. Szilárd Leó, Albert Einstein és Teller Ede regénybéli megfelelője ő, aki bár hozzájárult egy mindent átalakító technológia kifejlesztéséhez és felhasználásához, a hatalom számára elsődleges militarista alkalmazás helyett a pacifista hasznosítás és továbbfejlesztés elkötelezett híve, a rigolyás „őrült tudós” mélyen árnyalt alakja.⁵

– Akkor arra céloz, hogy maga az antijég égetheti fel a Földet? [...] – Képes lenne rá, fiam – mondta, magához képest lágyan. – Ha rossz kezekbe kerül. / Grimaszt vágтам. / – Bűnözőkre gondol, Sir Josiah? / – Nem, a politikusokra. A miniszterelnökökre, a pénzemberekre, a hercegekre. [...] – Talán Sir Josiah republikánus? / Holden arca kifejezéstelen maradt. / – Attól tartok, annál sokkal radikálisabb. (AJ: 80–81.) – Majd később: – [Gladstone új] fegyvereket akar... Olyan ötleteik vannak, hogy el sem hinné. Hogy lehet, hogy valakinek efféle gondolatok forogjanak a fejében? [...] – Ha én alkotom meg ezeket a gépeket, talán pontosabbak és kevésbé pusztítóak lesznek. Ha viszont valami kontárra bízzák őket, abból soha nem látott katasztrófa sült ki! – Nyílt, fájdalmas tekintettel nézett rám. (AJ: 193–194.)

Noha elméleti síkon, kortörés és világ-megközelítés szerint a steampunkot számos további „szub-szubzsánerre” bontják,⁶ ezek mondhatni kivétel nélkül valamilyen kombinációban vannak jelen az egyes művekben. Érvényes ez az itt elemzett két regényre is, hisz az innovációk révén a szűken vett gőz-technológia (steampunk) rendre kiegészül a gázolaj felhasználásával (dieselpunk). Amíg Baxternél az antijég biztosította kvázi elektromos- és atomenergia a teslapunkot, az edisonade-ot és az atompunkot is behozza, az első kettő Pierre Villiers mechanikus emberei és Sir Charles Bainbridge elektromos sétapálcája⁷ révén a *Mechanikus Londonban* is jelen van. Míg az előbbi „al-alműfajok” a kortörés szerint határolhatók el a steampunkon belül, a világ-megközelítés mentén leválasztható, egymással is rokon gaslight romance és mannerspunk éppúgy mindkét regénynél jelen van. Mann-nál a szó szoros értelmében is kialakul egy románc, Baxternél ez azonban egy üldözött álom csupán, s amíg a *Mechanikus Londonban* az elitista bálók a maguk tipikus formájában vannak jelen, addig az *Antijégben* a földhajó *Prince Albert* halljában és tetőterén találkozunk hasonló partival. Ennek hangulata tölti be

azonban a világhiállításnak⁸ helyet adó Kristálypalotát, a könnyűvasutat, sőt, még Traveller *Phaeton* nevű űrhajóját is, ahol burzsoá hőseink egyáltalán nem zavartatják magukat megváltozott közegük miatt. A steampunk karakterek tipikusnak mondható, bohém működési mintázata ez.

Cory Gross fajta-meghatározása⁹ szerint – amely Celeste Olalquiaga giccsméletén¹⁰ alapul – sem George Mann, sem Stephen Baxter regénye nem mondható egyértelműen *nosztalgikus* vagy *melankolikus steampunk* műnek. Igaz, a *Mechanikus London* főhőse, Newbury és Viktória királynő felfogása révén kölcsönözhető egyfajta megváltó-jelleg a fejlődést szavatoló technológiának, az emberre és anyagi biztonságára egyaránt veszélyt jelentő gépek – itt főként a mechanikus emberekre kell gondolni; a világ egyelőre nem fejlesztett ki náluknál veszélyesebb technológiát – azonban ezt kicsit árnyalják. Mindennek ellenére itt mégis inkább *nosztalgikus* műről van szó, míg az *Antijég* sokkal inkább *melankolikusnak* számít: Baxter művében a technológia, militarista felhasználása révén egyértelműen fenyegető erővé válik. Hiába sorakoztat fel Sir Josiah – akit egyébként a kor Leonardójának is neveznek (AJ: 38.) – számos, csodálatos találmányt, az antijég-bombák eloszlatják ezek üdvöztető jellegét. A regény jellegzetességei révén, mint amilyen a felfedezés izgalma, a világmegismerés szándéka, az ismeretlen rejtette csodák; a mű felét kitevő űrkaland – *Utazás a Holdba* és *Utazás a Hold körül*¹¹ analógia –, s még a nyelvezet is, Baxtert Vernével rokonítja.¹² Mivel azonban a tudományos románc atyjával ellentétben, aki még hitt a tudomány megváltó erejében s a tiszta szerelemben – melyek tipikus *nosztalgikus* vagy *proto-steampunk* jegyek –, Baxternél e kettő bukásával szembesülünk, az „új Vernét” bátran anti-Vernének is nevezhetnénk.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló kategorizálása szerint mind a *Mechanikus London*, mind pedig az *Antijég historikus*, más néven *történeti steampunk* műnek számítanak.¹³ Noha Stephen Baxter regénye a Mannénál sokkal markánsabban és mélyrehatóbban dolgozza át a viktoriánus kort, az allohistorizmus, mint a cyberpunk melletti másik steampunk eredő minden kitételének eleget téve, kisebb történelmi módosításokat a *Mechanikus Londonban* is találni. Utóbbi mű, az enyhe, de ténylegesen ki nem használt okkult és természetfeletti vonatkozások betüremkedése ellenére sem válik *fantasy steampunk* regénnyé.

Klapcsik Sándor kategóriáit alapul véve mindkét elemzett regény a *szimulákrum-modell* példája, hiszen a mi univerzumunk és a regények világa közt nincs átjárás, s alternatív történelmi opusok lévén az új, módosult világ felülírja a kiindulást: a miénket.¹⁴ Leszámítva, ha Hugh Everett III.

8 Az „Ideát” rendezett világhiállításokhoz számos érdekességgel szolgál a következő munka: STACHÓ Krisztina, *Világhiállítások a 19. században* = https://prezi.com/w_ZnZzedjr-lda/vilagkiallitasok-a-19-szazadban/

9 Cory GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63. = <http://www.combustionbooks.org/downloads/SPM1-web.pdf>

10 Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998., főként 28–29.; 68–74.; 293.

11 Jules VERNE, *Utazás a Holdba – Utazás a Hold körül. Két regény*, ford. KILÉNYI Mária, MEK = <http://mek.oszk.hu/00500/00521/00521.pdf>

12 „Végre! A vernei tudományos románc feltámadt!» – Michael Moorcock” – BAXTER, I. m., hátlap.

13 A kategóriákról lásd: GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things* = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1., Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 218–219.

14 Lásd: KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/szeptember = <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-szeptember-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiózis-modellje>

15 Hugh EVERETT III., *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function* = <http://www.pbs.org/wgbh/nova/many-worlds/pdf/dissertation.pdf>

16 Vö. Gavriel D. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. SZÉLPÁL Lívía, AETAS, 2007/1., 151.

17 Vö. H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2., 27.

sokvilág-elméletét¹⁵ tekintjük alapnak, ez esetben ugyanis szükségünk volna egy negyedik, *alternatív-modellre*, hiszen a párhuzamos világok egymás mellett, egyszerre és egyenrangúan léteznek; egyik sem elsődleges a többihez képest. A miénk sem.

A zsáner- és műfajközi kapcsolatokra nézvést az elemzett művek közt meghatározó különbségek fedezhetők föl. A *Mechanikus London* éppen annyira mondható detektív-, mint steampunk regénynek, hiszen az egész cselekmény két, párhuzamosan futó, majd egymásba fonódó nyomozás története. A történelmi töréspontok hiánya miatt azt is megkockáztatnánk, hogy detektívregénynek még sikerebb is, hisz a nyomozásnak végére érünk. Elvarratlannak vagy kiaknázatlannak tűnik azonban a pestis és az okkult-ezoterikus vonal. Előbbi, főként a vámpír és élőhalott minták révén a horror tónusaival látja el a regény egyes szakaszait, igen meggyőzően, de a korábbi és későbbi szövegtónus fényében egyszerre oda nem illően is, nem beszélve arról, hogy a homályba bújít, fenyegető kóborlókkal a szerző egyetlen akciójelenetet leszámítva alig kezd valamit. Ugyanez a helyzet Newbury okkult kötődéseivel is: Mann felvillantja, de nem használja ki őket. Ha a folytatásokban, illetve a kapcsolódó novelláiban pótolja is ezt a hiányt, egy önállóan működtetni kívánt kötet esetében mindez kétségkívül nem szerencsés. Az *Antijég* viszont bátran mondható tudománynpszerűsítő regénynek is, hiszen számos fizikai és technikai magyarázatot és fejtegetést tartalmaz, amivel meggyőzően és hitelesen támasztja alá a steampunk innovációk működőképességét. Ezen felül komoly hangsúlyt fektet a történelmi hitelességre: az egyes korok neves alakjai és eseményei korrekt körültekintéssel ábrázoltak, s a töréspontokig hűek a történettudomány eredményeihez; Baxter rendkívül ügyesen szlalomozva teszi történelmi regényét alternatív történelmivé, úgy, hogy a későbbiekben is kulcsfigurákként hagyja meg múltunk neves szereplőit. Az *Antijég* mind ezen túlmenően családregényként is működtethető, főként a prologus és az epilógus alkotó levelek révén. Az első Hedley írja, bocsánatkérésül atyjának, a másodikat az öccse, Ned, ugyane célból, de már a saját fiának. Az első 1855-ben, Szevasztopol eleste után, a másik 1910-ben, Sussexben íródik. A Vicars család tagjainak egymáshoz fűződő viszonyáról csak ezek a részek tudósítanak, s bár a Ned által narrált fejezetekből kiderült, hogy bátyja végül hazatért, és feleségül is vette azt az ifjú hölgyet, akinek foltot ejtett a becsületén (AJ: 27.), hogy Ned és fia találkoznak-e még, vagy elsodorja őket az antijégtől fűtött, robbanni készülő Európa, az már túlmutat a regény keretein.

Világépítés, allohistorizmus, steampunk-innovációk és korrajz

A kontrafaktuális zsáner műveinek egyik markáns mozzanata a történelmi divergáló¹⁶ vagy neuralgikus¹⁷ pont kijelölése; azé a ponté,

melytől kiindulva az egyes regények történelme másként alakult, mint a mi világunké. A steampunk regények töréspontjai az esetek többségében értelemszerűen a viktoriánus kor valamely szakaszán keresendők. A zsáner neves kutatója, Gavriel D. Rosenfeld a három legjellegzetesebb amerikai divergáló pontként a második világháborút, az amerikai polgárháborút és az amerikai függetlenségi háborút mutatta be; a legtöbb amerikai kontrafaktum-szerző ezeket választotta.¹⁸ Könnyen elképzelhető viszont, hogy még a dobogósok közt is változás állna be, ha a steampunk regényeket is felvennék a listára, hiszen az egyébként hatalmas bázissal bíró gőzvandál irodalom minden alkotása allohistorikus mű is. Ugyanez volna érvényes a britekre, bár az ő dobogósaik közt feltételezhetően már eleve, steampunk opusok nélkül is ott szerepel a viktoriánus kor... azokkal együtt pedig lehet, rögtön az első helyen. Itt hivatkozott tanulmányában Rosenfeld *utópiákra* és *disztópiákra* osztja a kontrafaktuális műveket. Baxter regénye, tragikus kifutása révén a *disztópiák* közé lesz sorolandó, és noha sokkal enyhébb minőségben, s nem is a technológia, hanem elsősorban a bevont kór révén, de ide sorolnánk Mann művét is.

A *Mechanikus Londomál* két, egymástól független divergáló pont fedezhető fel. Az egyik a pestis újbóli behurcolása Indiából Londonba a gyarmati katonák által, az 1900-as évek legelején, a másik pedig a mi világunkban ismeretlen innovációkat hozó, steampunk technológiai áttörések megléte, melyek révén nemcsak a mechanikus emberek jönnek létre, de például az idős Viktória királynőt életben tartó szerkezetek is – a monarcha Mann-nál még 1901 novemberében is életben van (vö. ML: 87-88.; 265-266.), noha nálunk már 1901. január 22-én elhunyt.¹⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy amíg a pestis behurcolása logikailag tökéletesen védhető, az áttöréseket George Mann története semmivel nem indokolja – egyszerűen csak megjelennek –, ami pedig egy steampunk és allohistorikus mű esetében alapkövetelmény lenne.

Stephen Baxter dominó-effektust előidéző divergáló pontja 1720-ra tehető, amikor is egy nagy tömegű antijég-meteor csapódik a Holdba, s amíg egy leszakadó darabja Kis Hold néven kering tovább a Föld körül, egy másik az Antarktisz jegébe csapódik – ezt fedezi majd fel az „ideát” is sarkkutatóként tevékenykedő James Clark Ross²⁰. Az elképesztő energiatartalommal bíró antijég fagyban szállítható és kezelhető, magasabb hőmérsékleten viszont bármivel érintkezve óriási detonációt okoz (vö. AJ: 46–51.). Az 1853–56-os alternatív krími háborút²¹ a britek egy antijég-bombával rendezik el: tulajdonképpen atomcsapást mérnek Szevasztopol erődjére. Innentől kezdve antijég-monopóliummal bírnak, ami technológiai alapon jóval a többi, feltörekvő hatalom elé állítja őket. A módosuló történelmi eseményeket az antijég léte generálja – igaz, az egyik érdekpoltikai fejlemény aztán sorra hozza már magával az újabbakat –, mint ahogy a Baxter-regény steampunk-technológiáját is. Az antijég léte viszont nem tolja el a művet a *fantasy steampunk* irányába, a szerző ugyanis egy ok-okozatilag védhető fizikai tulajdonságokkal

18 Vö. ROSENFELD, I. m., 147–160.

19 Uralkodásáról lásd: FÁBIÁN Teréz (szerk.), *Európa uralkodói*, Maecenas Kiadó, Budapest, 1999, 239–240.

20 A felfedezőről lásd: BÁRÁNY Lászlóné (főszerk.), *Magyar nagylexikon XV. (Pon–Sek)*, Budapest, 2002, 614.

21 A háborúról lásd: HARMAT Árpád Péter, *A Krími háború története*, Történelem cikkek = <http://tortenelem.cikkek.hu/node/321>; SÁSDI Tamás, *A krími háború*, Korok = <http://korok.webnode.hu/products/a-krimi-haboru1/>

22 Az ide vágó fizikai tényanyagot lásd: *A mozgás örök ellensége: a sűrítés* = <http://vilaglex.hu/Fizika/Html/Surlodas.htm>

23 W. Hamilton GREEN, *Mars 1910*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997.

24 Érdekes egybeesés, hogy a Green álnéven alkotó Galántai Zoltán ugyancsak a Holdon és ugyancsak szervesen anyagból teremt élőlényeket.

bíró anyagot hozott létre, mely az antianyaggal mutat rokonságot. A kor nagy tudósai, mint Joule, Thompson, Maxwell és Faraday mind az antijégen kísérleteznek:

[A] kísérletek azt mutatják, hogy az antijég belsejében elképesztően erős mágneses áramlatok folynak. Ezek az áram[lat]ok körülfogják az anyagot, elválasztva azt a normál anyagtól. De amikor a hőmérséklet megemelkedik, a mágneses mező megszűnik, az eredmény pedig pukkanás. [...] Az antijégben a jelek szerint erős elektromos áram kering folyamatosan, [...] mint egy bezárt folyó; nincs eleje, nincs vége, nincs forrása. [...] – Faraday láthatatlan utakat fedezett fel az antijégben. Ezeken az utakon semmi nem akadályozza az elektromos áramot [...]. Faraday ezt „magnövekedett vezetőképességnek” nevezte. (A): 50–51.)

És mint hőseink is kommentálják, ha az antijég tulajdonságait megfejtenék, lehetséges volna létrehozni olyan vezetőket, amelyek bármilyen veszteség nélkül továbbíthatnák az elektromos áramot; így szinte végtelen mennyiségű energia válna elérhetővé.²² Ez azonban a regényvilág jövőjének zenéje. Annak fényében viszont, hogy az antijég révén Baxter britjei tulajdonképpen elektromos energiát (is) használnak, már csak részben számítanak gőzvándál hatalomnak, hiszen mind steam-, mind diesel-, mind atompunk masinériák az antijég biztosította elektromos energiának köszönhetően lesznek képesek akkora teljesítményre, amilyenre. A könnyűvasút, a földhajtó Prince Albert – ami a *Leviatán*-trilógia szárazföldi, de hajó-alapú lépegetőivel is párhuzamot mutat –, a Phaeton űrhajtó – mely hazai vonalon W. Hamilton Green *Mars 1910*-ének²³ rakétájával rokonítható –, sőt, még a kötet első fejezetében taglalt világkiállításnak helyet adó kristálypalota légkondicionáló-rendszere is csak ennek köszönhetően működik. Az a tulajdonsága pedig, hogy a holdi főbeánok esetében képes életre hívni a követ (!), akár valamiféle elementálokat (vö. A): 172–176.)²⁴, az antijégben rejlő végtelen lehetőségek bizonyítéka.

Baxter rendkívüli odafigyeléssel és részletességgel taglalja a Brit Birodalom kimagasló technikai eredményeit; az olvasónak időnként az az érzése támad, hogy a cselekmény bizonyos szakaszai pusztán apropóul szolgálnak ehhez. S mivel narrátorunk nem épp technikai beállítottságú figura, a műélvező vele együtt mélyülhet el az egyes szerkezetek működésének mikéntjében. A Prince Albert földhajtóról például a következőket olvashatjuk:

A kazán szívében egy termosztartály található, [melynek] dupla üvegfala között vákuum uralkodik, falait pedig kívül-belül ezüst borítja, hogy megakadályozza a hővezetést, a konvekció és a sugárzás jelenségeit. A tartályon belüli hőmérsékletet pedig a körülötte lévő hűtőtekerccsekkel sarki hidegre hűtik le. [...] [A]z antijég darabkái egy karmokból és dugattyúból álló zseniális rendszer egy másik tartályba tölti, ahol ellenőrzött körülmények között adják le hatalmas energiájukat, több száz gallonnyi vizet forralva fel minden percben. (A): 58.)

Baxter olyan nőszokra is odafigyel, mint a gyufa lángjának viselkedése az űrben – mozgatni kell, hogy kellő mennyiségű oxigént kapjon az égéshez (vö. A]: 95.) –, vagy, hogy mekkora ugrásra volna képes az ember a Holdon, annak gravitációs körülményei között – több, mint tíz láb (vö. A]: 168.) –, tudományosan is korrektté és tájékoztató jellegűvé téve alkotását.

A *Mechanikus London* technológiai leírásai közül a mechanikus emberek működését taglaló részek érdemelnek fokozott figyelmet; ezek jelentőségét az eredeti cím, a *The Affinity Bridge*, tehát a „kapcsolathíd” is jelöli.

[A]z automata egy sor előre meghatározott program alapján működik. Ezeket a programokat egy sor lyukkártyával fejezzük ki, amelyeket az eszköz belső mechanizmusa képes értelmezni, majd végrehajtani. [...] Amikor az automata mozog, a hasában lévő rotor előrehátra forog, ezáltal beindítja azt a mechanizmust, amely felhúzza a gépezetet és a mellkasban lévő rugó megfeszül[...] Gyakorlatilag minden egység önmagát húzza fel és így sosem merül le [...]. [A]z emberi agy idegszerkezetét utánozza. Úgy hoz döntéseket, hogy egy sor logikai kérdést tesz fel magának és értelmezi a válaszokat, ennek révén pedig kiválasztja a megfelelő cselekvési módot. [...] Az automata agya olyan volt, mint valamiféle hihetetlen óra belső szerkezete, csak nagyságrendekkel nagyobb és bonyolultabb. Mindketten közel hajoltak és figyelték, hogyan ketyegnek a fogaskerekek és karok, hogyan váltanak egyik állásból a másikba aprócska kapcsolók, ahogy az automata a környezetét szemlélte. Olyan volt, mintha az emberi gondolkodást látták volna működés közben, mintha valamiféle bizarr ablak nyílt volna az emberi lélekre. (ML: 78–80.)

Az, hogy ezt a „hihetetlen órát” végül szerves anyaggal helyettesítik, s élő és élettelen egymás kiegészítőjévé válnak az ezt lehetővé tevő kapcsolathíd révén, büntény volta miatt a nyomozás szempontjából bár kulcsfontosságú, a gőzvandal innováció szempontjából azonban mellékes, hiszen annak működése szerves hozzájárulás nélkül is lehetséges. Az, hogy a túlélésért küzdő Viktória királynő fantáziáját megmozgatja a kapcsolathíd, már a folytatások témája. A mechanikus emberek „lyukkártyás” működési elve kétségtelenül megidézti azonban a klasszikus sci-fi egynéhány darabját, köztük Philip K. Dick *Az elektromos Lincoln*²⁵ című művét, ahol is a „rekonstruált” elnök működésének ugyane technológia az alapja. Villiers találmánya kapcsán a mesterséges intelligencia is felmerül. Noha ezzel mi most nem foglalkozunk, a témához érdekfeszítő adalékokat szolgáltat Zolczer Péter *Mikor lehet saját Davidünk?*²⁶ című munkája.

Mann művében elhanyagolható az alternatív univerzum alternatív történelme. A „túlélő” királynőtől, az újra behurcolt „fekete haláltól”, illetve néhány, „ideát” is lezajlott brit csatára tett utalástól eltekintve a téma súlytalan a kötet számára. Itt a doyle-i nyomozás kerül a fókuszba, ahol elegáns hőseink lezuhant léghajóroncsokat, mechanikus embergyárakat, gázlámpás estélyeket és pestis dúlta gettókat érintve keresik a kapcsolatot a meghibásodó automaták és a maga után kék port és hullákat hagyó „világító rendőr” között.

25 Philip K. DICK, *Az elektronikus Lincoln*, ford. PÉK Zoltán, Agave Könyvek, Budapest, 2010. – Különösen súlyos szakasz a szerkezet „ébredéséé”, a 83–85. oldalakon.

26 ZOLCZER Péter, *Mikor lehet saját Davidünk?*, Opus, 2013/6., 69–75.

27 A háború kapcsán lásd: TARIÁN M. Tamás, *1870. július 19. Kirobban a francia-porosz háború* = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1870_julius_19_kirobban_a_francia_porosz_haboru/

28 A fordítás 27. oldalán sajnos június 18. szerepel mint kezdődátum, ez azonban elírás; az eredeti mű a tényleges kezdődátummal, július 18-cal kezd.

Baxternél a múlt módosulása annál jelentősebb. Ennek kidolgozását persze a tágabb regényidő is elősegíti, mely az 1855. július 7-től 1910. november 4-ig terjedő időszakot öleli fel. Előlegeznénk, hogy az „ideát” is ismeretes nagy politikai események és a történelem kulcsfiguráinak java megegyezik, csak a körülmények és a pozíciók módosulnak. Szevasztopol erődjének ostroma pontos; Baxter mindössze egyik két oldalban, olvasmányos nyelvezettel megírt hadi eseménysort állít eléünk, ahol az olyan serevezérek személyisége, mint Raglan báróé vagy Simpson tábornoké (vö. AJ: 11–12.; 15.; 18.), néhány gyémánt tömörségű félmondat révén élően emberközelivé és történelemhűvé válik. Az ostrom egyes stációi éppúgy megfelelnek a mi világuk síkján történeteknek, ahogy a végkimenetel is, „mindössze” annak körülményeit rajzolja át az antijég-csapás. A regény cselekménye a porosz-francia háború²⁷ idejében játszódik, mely Baxternél is a nálunk ismert forgatókönyv szerint halad.²⁸ leszámítva, hogy közben a franc-tireur-ök egy gerillaakció révén „elkötik” a Titanicot idéző Prince Albert luxusföldhajót, melyet „hadi-földhajóvá” alakítva kívánnak bevetni a német csapatok ellen. Hőseink a merénylet alatt épp a Prince Albert leszállópályáján vesztglő Phaeton repülőt szemlélik, amit éppúgy elköt egy nacionalista gall, s pusztán az apadó félben lévő brit antijég-készlet továbbcsökkentése végett az űr felé irányít. A Phaeton-béli úrkaland során a Holdra is eljutunk, ahol a főbeánok-táncának „megtekintésén” túl Ned sikerrel tankolja fel a hajó üzemanyagtartályát is... jéggel! Baxter kivédi a dolog lehetetlenségét: ahogy az antijég képes volt életre hívni a sziklát, úgy e folyamat melléktermékeként miért ne alakulhatott volna ki jég is Földünk kísézőjének felszínén? Hazatérve a háború közepébe csöppennek, ahol a kor neves francia tábornokai és népvezérei, mint Bazaine, MacMahon és Gambetta sorra veszítik el az ismert csatákat, főként Helmuth von Moltke-nek köszönhetően. A háborúban részt vevő felek reményei szerint a status quo-párti Britannia – melynek trónján a férje korai halála miatt megtört és lemondott (!) Viktória királynő helyett már ifjúkorától a bohém VII. Eduárd ül, fővárosa pedig London helyett az ipari központ Manchester – távol marad a viszálytól, Gladstone miniszterelnök azonban logikailag és politikailag részben, erkölcsileg viszont abszolút védhetetlen „megelőző csapásra” szánja el magát. Az így bekövetkező orléans-i katasztrófa nyomán Anglia megőrzi antijég-monopóliumát – fény derül ugyanis a Kis Hold alkotóanyagára –, s puskaporos békébe utasítja a kontinenst, ami bár robbanásra készen, de még az epilógust alkotó levél megírásának idején is fennáll. Britannia katonai támaszpontokat telepít Európa stratégiai pontjaira – szinte a nacionalista Gascoigne fiainak elképzeléseit követve –; az 1871-es Tours-i Konferenciát követően, ahol a poroszok és franciák brit felügyelettel békét kötöttek, Gambetta politikai vezetésével, manchesteri mintára megalakul a parlamentáris III. Francia Birodalom – „ideát” Harmadik Köztársaság –, feltételezhetően Bourbon restaurációval, elvégre a britek eleve őket támogatták, a német hercegségek azonban nem egyesülnek. Bismarck hatalmon marad, és az első világháború „itteni” kirobbantásáért felelős II. Vilmos nem szorítja őt háttérbe,

hanem fordítva: Bismarck bábja lesz. A feltételezések szerint viszont a germánok is szert tesznek antijég-bombákra, ami egy esetleges alternatív hidegháború lehetőségét vetíti előre, melyet a hatalomtól önkényessé vált Britannia működése is előmozdíthat: a századfordulón VII. Eduárd az ezeréves Brit Birodalom víziójáról szónokol – mondanunk sem kell, ez náci áthallás –; az országot nagyiparosok irányítják, az adóterheket mégis a szegények viselik. A hatalom olyan, ideát kimagasló politikusok működésére is árnyakat vet, mint Balfour vagy Churchill; Disraeli és David Lloyd George reformkísérletei zátonyra futnak (Az eddigieket lásd: AJ: 226–231.). És 1910-et írunk. A pacifista Ned Vicars a háború szelét érezve ír fiának. Lehet, nem téved. Stephen Baxter azonban ennek továbbgondolását már az olvasóra bízza... a mindenemű emberi nagyság kicsiségét azonban – éppúgy, ahogy Traveller mester – egy pillanatra sem engedni elfelejteni:

Tudtam, a Földet látom, a fénypont pedig a Kis Hold volt, ami újabb kilencven perces körét róttá az égen. / Traveller kezét éreztem a vállamon. / – Még a Brit Birodalom is csak egy elenyésző folt ilyen távoból, nem igaz, Ned? [...] [!]steni nézőpontunkból a nagy emberek tetteit olyanok láthatjuk, amilyenek valójában: a semminél is kevesebbek. (AJ: 89.; 131.)

A humanizmus és a pacifizmus adja hőseink gondolkodásának alapját. Sir Josiah a negatív töltettel terhelt anarchizmust annak tényleges ideológiai hátterével mutatja be, Bakunyindra²⁹ hivatkozva, aki a szabad spontaneitás híveként hosszú távon újabb tekintélyuralmi rendszer kialakulásának lehetőségét látta Marx ideológiájában. Traveller hite szerint az embert a politikai hatalom rontja meg, ami az *Antijég* végére, épp a Brit Birodalom metamorfózisa révén válik igazolttá. A nagyvállalatok jelentette veszély mindkét elemzett regényben jelen van, s amíg Baxter csak említi a szegények helyzetét, Mann betekintést enged a gyári munkások rabszolgasorsába; a mechanikus emberek széles felhasználási lehetőségei a luddita mozgalom félelmeinek igazolását hordozzák magukon; a Baxter háborúit belengő, tomboló nacionalista léghő veszélyeit a kiontott vér pecsételi meg; s Miss Hobbes, Viktória királynő vagy épp Françoise Michelet ténykedésében kétségkívül ott lüktet egyfajta szüfraszett jelleg: a férfiak korabeli butuska szalonhölgy-nőfelfogásának fényében hármójuk jelleme egyszerre vált ki döbbenetet és bámulatot, ami a női emancipáció felpörgetését fokozottan indokolttá teszi. A steampunk humánus és egyenjogúsító anarchiája örömmel dönt le minden, kizárólag hagyományon alapuló, oktalan és logikailag védhetetlen akadályt.³⁰

Narráció és poétika

A *Mechanikus London* végig egyes szám harmadik személyű, heterodiegetikus, korlátozott tudású narrációt használ, igaz, az aktuálisan futtatott szakasz központi karakterének gondolatait ismerjük. A regény

29 Munkássága kapcsán lásd: KUN Miklós, *Útban az anarchizmus felé. Mihail Bakunyin politikai pályaképe és eszmei fejlődése az 1860-as évek közepén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

30 A steampunk diszkrimináció-ellenességéről lásd: Jaymee GOH, *On Race and Steampunk*, Steampunk Magazine, 7. sz., 16–31. = <http://www.steampunkmagazine.com/pdfs/spm7-web.pdf>

31 Ilyenek a nyugtalanul egymáshoz dőlő épületek és a lélegzetét vizsztatartó helyszín mint a vész előjelezői (vö. ML: 6.), a rendetlenség mint megszelídítendő vadállat (ML: 19.), a roskadásiig pakolt polcokról lefolyni készülő kötetek (ML: 30.), a léghajóvázat pókhaló módjára befonó állványzatok (ML: 65.), az agy mint óramű (ML: 80.), a Buckingham-palota birodalmi titkokat lefedő vörös-arany függönyei (ML: 84.), a köd várost befonó indái mint repkény a téglafalon (ML: 116.), a szerelmek fonalként egymásba öltött karja (ML: 136.), a csend és a köd mint takaró vagy paplan (ML: 151.; 167.), a tűz mint folyékony fény (ML: 166.), esetleg a sérült ellenség útszéli, döglött állatként való megszemlélése (ML: 243.).

32 William GIBSON – Bruce STERLING, *A gépezet*, Galaktika Fantasztikus Könyvek – Nagual Publishing, Budapest, 2005.

33 Vö. H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig* = KESERŰ József – Uő. (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011, 42.

34 Ezt erősíti a kötet egyik kritikusanak beszámolója is: <http://forgoszel.jugem.jp/?eid=350>

35 Ezt erősíti a Magyar Narancs kritikája is. Lásd: HORNER, *George Mann: Mechanikus London* = <http://magyarnarancs.hu/konyv/george-mann-mechanikus-london-82692>

fejezeteinek legjava a két főhős, Veronica Hobbes és Sir Maurice Newbury szempontjából bontakozik ki, s egy rövid szakaszon ehhez csatlakozik még egy-két rész Sir Charles Bainbridge-től. Ezek a fejezetek mindig belső fokalizációt használnak, s a világ a központi szereplő felől értelmeződik, tehát polifonikus regényről van szó. Ezt példázza, hogy amíg Newbury a fejezet főhőse, addig elragadtatással szemléljük a technika vívmányait, amikor azonban Hobbes kissasszony fókuszához kerülünk közel, már kritikusan látjuk a veszélyeket is rejtő fejlődést.

Az *Antijeget* ezzel szemben mind a levelekben, mind a regény fejezeteinek során végig egyes szám első személyű, homodiegetikus, és természetesen korlátozott tudású narráció jellemzi. Amíg az első levél az idősebb fivér, Hedley, a regény fejezetei és a záró küldemény az ifjabb Vicars, Ned tollából íródtak. Innen nézve, még ha nagyon eltolódott arányokkal is, de Baxter regénye is polifonikusnak mondható, noha a két nézőpont nem csap össze, inkább erősítik egymást. A fokalizáció az *Antijeget* esetében is végig belső marad.

A két regény poétikai összetettség és metaforikus mélység tekintetében igen eltérő nyelvi dimenzióban mozog.

A *Mechanikus London* több helyütt archaizál és körülményesen fogalmaz, mellyel a 19–20. század fordulójának angolságát igyekszik megragadni. Képei, hasonlatai, megszemélyesítései jórészt hangulatteremtő (dramaturgiai) díszletek.³¹ A *gépezet*³² című kultikus steampunk opus nyelvi anyagán H. Nagy Péter által felfejtett gőz-alapú metaforikus kapcsolások és a nyelvezetet meghatározó, technológiai alapú mediális rétegzettség³³ itt szinte egyáltalán nincsenek jelen. Legfeljebb az „ideát” is hosszú életűnek számító Viktória királynő életbenntartásáért felelős szerkezetek hús-vér szervekként való bemutatása, kvázi megszemélyesítése említhető itt:

Hallotta Dr. Fabien gépeinek hangját, ahogy ziháltak és sóhajtoztak, ahogy beszívták a levegőt, a tömlőik kattoztak, ahogy fel és le jártak a sötétben. (ML: 87.)

A viszonylag sok elíráson és tördelési hibán túl sajnos a fordítás minősége is hagy kívánnivalókat maga után, gondolunk itt elsősorban a szóismétlésekre, vagy a karakterek nevének „angolosan gyakori” használatára.³⁴ Zavarbaejtően bajos a cím magyarítása is, amire a Magyar Narancsban megjelent kritika is rávilágít: „*Ráadásul az eredeti cím (The Affinity Bridge – »kapcsolathíd«) által jelzett központi elemmel – a szerves és szervetlen anyag közti kontinuum megteremtése és befolyásolása – szöges ellentétben áll, s csak felszínén ragadja meg a képzeletbeli viktoriánus környezetben játszódó történéseket.*”³⁵ Az alábbi citátumban elejtett fordítói leleményekhez hasonlók...

Szabad az estéje? / – Igen, természetesen. / – Ebben az esetben volna kedve elkísérni egy estélyre? (ML: 143.)

...gyakoribb használata vélhetően éppen annyira emelte volna a nyelvi átültetés színvonalát, mint az eredeti gőzvandál szövegét a hiányolt gőz-alapú metaforák, igaz, az a vissza-visszatérő tendencia, mely szerint a soron következő fejezet, még ha néhány mondatban is, de rendre újramondta az azt megelőző tartalmát, éppúgy hanyagolható lett volna.

Mannéval szemben Baxter regénye sokkal rétegzettebb poétikával bír, amit a nyelvi megoldásokon túl a széles skálán mozgó humor, az önreflexiókkal való telítettség, a mély filozófiai- és létkérdések egyszerre jellemeznek. A kor barokkosan kifinomult fogalmazásmódja – ennek magyar nyelvű átültetéséért kétségkívül a sikeresebb fordítás is felelős – végig áthatja a narratívát, a képekben gazdag, helyenként már-már lírizált prózának tetsző nyelvezet pedig a leíró részekben is teret nyer, hála a homodiegetikus narrációnak. Majdnem, mint Lautréamontnál, úgy kerül itt egymás mellé a virágzó rét, a tájat aranyló glóriába fogó lemenő napkorong, s a rozsdás hatcsövű gép-ágyúk a lövedékdarabokkal (AJ: 11.), de hasonló látványt nyújtanak a steampunk óriásmasinériák közt szlalomozó, virágcsokorra emlékeztető piperkőcök is (AJ: 65.). A cinikus humor gyilkos hasonlatokkal vegyülve építi fel a történetet:

A legenda szerint egy eltévedt ruszki golyó – amelyek rendszeresen cikáztak körülöttünk, mint apró, halálos madarak – egyszer átfúrta a kalapot. [Traveller] úr meg csak nyugodtan levette, megvizsgálta a lyukat, és megfogadta, hogy Angliába visszatérve kiszámlázza a cárnak a javítás költségeit (AJ: 15.)

A cselekmény dramaturgiáját itt a szereplő-narrátorok biztosítják. Például Hedley Vicars is úgy emlékezik, hogy a mindent elsöprő csapást megelőzően mindkét (alternatív) krimi haderő ágyúzása elhallgatott. Vélhetően az elbeszélő időben későbbi tapasztalatai a korábban zajlott eseményeket is többlettartalommal, feszesebb képtársításokkal erősítik.

[Traveller n]agy fémhordót tartott maga elé, ami fagyosan csillogott, mintha a halál hidege áradna belőle. [...] Aztán mintha maga a nap zuhant volna a Földre. [...] Olyan fény volt ez, amely berágta magát az ember bőrébe [...]. Egy bajtársam jajveszékelve feküdt mellettem. Szemei zavaros tócsák voltak, mintha sült pisztráng szemébe néznék. (AJ: 19–20.)

A képek sok esetben a cselekményt is előrevetítik – ilyen például a csata színhelyének a Hold felszínével való rokonítása (AJ: 23.) –, olyan is megtörténik azonban, hogy a narrátor azt kommentálja: nem szeretné szavakba önteni a valóságot (AJ: 22.). Az antijég-csapás után látott halott kislány, akinek épp a piros sála kerül fókuszba, a *Schindler listájával* (Schindler's List)³⁶ látszik kapcsolatot teremteni, a falba égett emberárnyék pedig kétségkívül a hirosimai atomtámadás analógiája (AJ: 24.). Amikor azonban a 46. oldalon a kövek úgy ágya-

36 *Schindler listája* (Rendező: Steven SPIELBERG, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

37 *Jurassic Park*
(Rendező: Steven Spielberg, Gyártók: Universal Pictures – Amblin Entertainment, USA, 1993.)

38 Ne feledjük, a *Leviatánban* Scott Westerfeld sorra ezzel a megoldással mutatja be a két szembenálló fél, a steampunk-hatalom barkácsok és a bio-punk darwinisták technológia-idológiáját is, szemléltetve, hogy az ellentétek sok esetben csakis ellentétpárjuk révén képesek meghatározni magukat.

zódnak a jégfelszín alá, mint szúnyog a borostyába, még a populáris filmklasszikus *Jurassic Park*³⁷ is felrélik.

Baxter a jellemrajzok megragadásánál is remek nyelvi-képi megoldásokat használ, szemben Mann szereplőivel, akik nem csak, hogy statikusak, de sablonosak is, s amikor feltűnnek, a szerző a viktoriánus kor külsőségeivel meglegedve, elsősorban a viseletükkel ragadja meg fekete-fehér alakjukat (Vö. ML: 18; 38; 61; 145.). A kor tipikus, unatkozó, hasztalan-hivatalnokának beillő Ned Vicars megjelenése azonban ekképp történik:

Még alig jöttem ki az egyetemről, de máris untam a munkámat [...]. Ahogy üres tekintettel bámultam a papírjaimat, képzeletben rádzsák drágaköves palotáiban sétáltam, és harcoltam Kanada vad indiánjaival; fegyverem egy iratkapocs, pajzsom egy mappa, hajóm pedig a teáscsészém, amellyel Cook farvizét követve eljutottam a Csendes-óceánra, ahol polinéz szüzek fogadtak kegyeikbe. (AJ: 27–28.)

Az *Antijégbn* számos példával lehetne demonstrálni a Gibson – Sterling mű gőz alapú metaforáinak rokonait is. Ezek közül kimondottan érdekes az a kettő, mely egymás reciprokát adja, hiszen a szerves és a szervetlen, az élő és az élettelen kölcsönösen válik a másik értelmezőjévé.³⁸

Hangja olyan volt, mint egy hatalmas gőzgép dohogása, ami csak azt jelenthette, hogy a torkát és tüdejét éppúgy megviselték a kalandjai, akár az arcát. (AJ: 39.) – Vs. – Belsőszerszerű réz- és vascsövek tekergőztek a kémények, a mennyezet, és a fal teteje mentén. A gépház belsejében úgy éreztem magam, mintha lenyelt volna egy hatalmas atléta. (AJ: 67.)

Baxter zavarbaejtően elegáns megoldását nyújtja annak is, hogy miként lehet – nem csak a főhős-narrátor, de az olvasó szemében is – egyetlen kép révén lerombolni egy, a köteten át végig szerelmes rajongással emlegetett nőkaraktert. Nem tomboló nacionalizmusával, hanem ahogy nyál csillan tökéletes fogsorán (AJ: 219.). A pimasz újságíró Holden, ugyane hölgy irányába elejtett, obszcénen mechanikus steampunk-kétértelműsége ugyancsak Baxter remek írói képességét dicséri:

– Elképzelem, ahogy a hatalmas dugattyúk előre-hátra járnak, és az olajtól csillogó tengely izzadó végtagként forog alattuk... / A kisaszszony kissé felvonta a szemöldökét, és apró mosollyal faképnél hagyta. (AJ: 66.)

Mindkét regény újra és újra előhúzza a tipikus hangulatfestő képeket, a gőzvándál irodalom állandó kellékeit: a gőzt, a barna bőrt, a réz csillogását, a léghajókat, az olajat, a fogaskerekeket, a robogó-dohogó motorkezdeményeket, a giccses közeget, a bő bál ruhákat a parfümillattól terhes báltermekben s a gázlámpákat az utcán, mégis, amíg Mann jórészt ezekkel festi meg a steampunk hangulatot, két-

ségekívül látszatcentrikusan és irodalmi értékét tekintve felületesen, Baxter végig tudatos gőzképeket használ a gőzgépek közt, nyelvében is gőzvándallá téve művét, mely méltó párja keltezési kortársának, *A gépezetnek* is.

Utóhang

Stephen Baxter *Antijég*³⁹ és George Mann *Mechanikus London*⁴⁰ című opusai az angolszász steampunk irodalom jelentős alkotásai, még ha a két mű – az eddig tárgyaltak alapján – nem is bír azonos súllyal. Mann műfajközi térben játszódó alkotása elsősorban a viktoriánus kor angolságának elitizmusát tárgyalja híven, steampunk jellegzetességek – de nem újítások – sorával ruházva fel univerzumát.⁴¹ Baxter mindezeket túl nyelvében és ideológiájában is gőzvándál művet alkotott, melynek alternatív történelmi és technológiai építkezése kétségkívül párját ritkító. A *Mechanikus London* metonimikus szinten, cselekményében erős. Nyelvezete és karakterei ennek jórészt alárendeltjei, s bár kicsit talán túlságosan is szerteágazó, mégis markáns világépítéssel bír. Az *Antijég* árnyalt hősei hol viccesen bohémok, hol pedig melankolikusan elveszettek – akárcsak mi – zavaros és bizonytalan érzéseket keltő, ám rendkívül megalapozott univerzumukban. Baxter művének a kor beszédstílusán alapuló, képekben gazdag, barokkos nyelvezetével talán csak sodró története veszi fel a versenyt – nem találunk kapaszkodókat; mondhatni, „súrlódás nélkül” ragad magával.

Mindkét mű jól bizonyítja, hogy a steampunk nem ismer határokat, sem pedig lehetlent. Az efféle badarságok helyett inkább teljes gőzzel robot tovább...

39 A kötet egyhangúan pozitív értékeléséről lásd még: DESRIX, <http://geekz.444.hu/2014/05/10/stephen-baxter-antijeg/>; SZABÓ Dominik, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2014-03-30+10%3A00%3A00/stephen-baxter-antijeg/>; RUSZNYÁK Csaba, http://konyves.blog.hu/2014/03/25/szevasztopol_utan_a_vilagot_fenyveti_az_uj_atombomba/; PROFUNDIS LIBRUM, <http://profunduslibrum.blogspot.sk/p/kapcsolat.html>

40 A legjelentősebb idevágó írások: LÖRINCZY Judit, *George Mann szerint a steampunk – Mechanikus London* = <http://sfmag.hu/2012/10/29/george-mann-szerint-a-steampunk-mechanikus-london/>; JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, Sfmag = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steampunkbol-lassan-kifogy-a-goz/>; ezen kívül érdekesek lehetnek még a következők: UZSEKA Norbert, <http://ekultura.hu/olvasnivalo/elet/cikk/2012-06-30+11%3A00%3A00/george-mann-mechanikus-london/>; TARA NIMA, <http://kemenyfedel.blogspot.sk/2012/05/george-mann-mechanikus-london.html>

41 Dolgozatunk elején említett, a *The Steampunk Bible*-ben leközölt nyilatkozatában Mann így ír az irányzatról: „[A] gépi technológiák iránti áhítat itt felér egyfajta fetisizmussal; a steampunk környezet lehetővé teszi, hogy az író megidézze azokat az elképesztő szerkezeteket, amelyekről mindig is szerettük volna, ha léteznek az adott korban, ha lett volna valaki, aki elég furcsa vagy örült hozzá, hogy megalakítsa őket. Számomra az igazi steampunk játék a történelemmel, lehetőség a múlt egy fantasztikus látképének megrajzolására. Szabadság van benne, és abból is az olyasfajta tiszta szabadság, amit csakis az ilyen típusú fikció tud kínálni. Letisztult értelmében a science fiction a tudományos pontosságra, elméletekre és logikára támaszkodó, jövőbe tekintő műfaj. Vele szemben a steampunk jóval nagyobb mozgásteret hagy a rakoncátlan fantáziának, a furcsa idegenségek és lehetővé teszi a világból való kivonulást.” VANDERMEER – CHAMBERS, *I. m.*, 64; 69. – A szerző fordítása (B.L.P.).